

IV. fejezet

1994. november 5., Feketics

"AZT SEM TUDTÁK, MIT JELENT EZ A SZÓ"

Tíz évvel ezelőtt, Clevelandben (Ohio) jelent meg dr. Tapolyai Mihály Ének a börtönből című könyve. Az alcím: Egy rabság és szabadulás belső története. Tapolyai professzor úr nem érte be a vallásos világnézettel, élni és cselekedni akart meggyőződése bizonyosgátételül. Börtönbe vetették. Nem is olyan régen: tizenöt évvel ezelőtt. A keleti börtönökben tapasztalt kegyetlenségeket vetette papírra ebben a könyvben, amelyet "Közép- és Kelet-Európa túrni tudó, szenvedő keresztényeinek és lelkiismereti foglyainak" ajánl. Miután kiszabadult, hazája elhagyása mellett döntött. Clevelandban szerzett református teológusi diplomát. Valószínűleg maradhatott volna választott hazájában, élhette volna az átlagember hétköznapi életét. Mint jó hírű orvosprofesszornak, a jólét is megadatott volna neki... Ő azonban visszatért "kelet"-re. Nem az anyaországba, ahonnan elindult, hanem Erdélybe, mert úgy érezte és valószínűleg nem tévedett, hogy ott van rá nagyobb szükség. Ma a kolozsvári Babes-Bolyai egyetem tanára és amellet missziós lelkész. Több ízben járt a Vajdaságban is. Hadd álljon itt egy idézet az említett könyv Utóhangjából: "Máskor is volt szembenállásom a Hatalommal, mert a világnak ezen a részén tombolt az önkényuralom. Így életem negyven évét illegalitásban töltöttem, szemben az erőszakkal azokért, akiket szerettem, és az ártatlanul üldözöttekért még akkor is, ha nem ismertem őket. Ha Isten megengedi, ezekről is fogok írni. De a nyílt konfliktust elkerültem. Ostoba lettem volna idő előtt leállítani magamat, hagyni kivonni a forgalomból. De mikor eljött az én időm, akkor ugyanolyan nyíltan beszéltem, mint azelőtt. Így beszélt a feleségem, és gyermekeim is, mint ahogy ez szokás nálunk. Ez az idő nehéz idő volt, mégis legkegyelmesebb idők egyike az életemben, mert mikor

a Hatalom felé teszünk bizonyosságot, ezeket mentünk, és nekik is kell tudni valamit mirőlünk. (...) Hadd legyen az életnek újra nagyszerű az íze, úgy, mint amikor az emberek egy nagy látomás és nagy élmény hatása alatt hitték és megtapasztalták, hogy van föltámadás.”

A Jugoszláviai Református Egyház székhelyén, Feketicsen felkerestük Hodosy Imre püspök urat. Azt szerettük volna tőle megtudni, hogy miként élték meg e felekezet lelkészei a vajdasági vallásüldözés legsötétebb időszakait.

*

H. I.: 1942-től 47-ig szolgáltam Baranyában. Sajnos nem mondhatom azt, hogy nem voltak kellemetlenségeim... Egy alkalommal, istentisztelet után átmentem a harangozóhoz. Egyszer csak hívatnak, hogy néhány partizán vár rám a parókián... Az egyik rögtön azt kérdezte tőlem, én vagyok-e a pap és azonnal követelte, hogy adjam oda a fegyveremet. Mondom neki, hogy igen, én vagyok a pap, fegyverem meg nincs. "Add ide, amíg szépen kérem!"... Átvillant az agyamon, hogy valaki rosszindulatból betehetett a holmim közé pisztolyt, vagy valami mást... Volt közöttük egy gyerek is, ő is partizánruhában; nagyobb volt a puskája, mint ő maga. Ez a gyerek oda szólt: "Ugyan, mit könyörögsz neki?! Vidd az udvarra és lödd le!"... A társa megint felém fordult: "Holnap, ugyanebben az időben eljövünk. Ha akkor sem adod ide a fegyvered, akkor elviszünk, át a Dráván." Nem volt mindegy, mert a Dráván túl még harcok voltak. Ott még voltak úgynevezett usztasák (horvát önkéntesek), meg domobranok (horvát honvédek) is. Nagy árterület volt az... Biztos halál, mert fölűről lekaszálnak.

– Mikor történt ez?

H. I.: 1945 kora tavaszán Várdarócon bemegyek a községházára, a katonai állomás vezetőjéhez, T. P.-hez (ő vezette be a vörösöket.) Mondom neki, hogy mi történt, mire ő azt válaszolja, hogy "ezek felelőtlen elemek". Folytatom: ezek a *felelőtlen elemek* engem átlukasztatnak (mert olcsó volt ám akkoriban az emberélet). Az-

zal akart megnyugtatni, hogy ha megint jönnének, akkor csak menjek le hozzá és szóljak neki... No, gondoltam magamban, míg én hozzád lejutok, addig ezek végeznek velem... Elég kellemetlen éjszakám volt. Vártam őket, de nem jelentkeztek többet. 1945 május elején kilakoltattak bennünket, mert az a veszély fenyegetett, hogy a németek áttörnek. Volt aki Grabovára került, ahol a háború előtt zömében németek éltek, de persze elűzték őket... Én Laskóra kerültem. Ott történt az, hogy szép idő lévén az udvaron tartottam istentiszteletet. Már megkezdődött az istentisztelet, amikor egyszer csak csapódik a kapu és ordítva ront be egy katona: "Ki vagy te? Mit csinálsz?!" Próbálok neki megmondani, hogy mit csinálok, de ő csak tovább ordít: "Tudod te azt, hogy én vagyok a te istened?" Erre azt válaszoltam: "Mit gondolsz, mit bírsz te nekem? Kihirdettétek, hogy vallásszabadság van. Én az embereket ebben a helyzetben fölkaroltam és istentiszteletet tartok." Szétfavarta az egész társaságot. Egyszer csak, miközben az utcán megyek, megszólít valaki egy ablakból. M. M. volt, a várdaróci parancsnok. Közelebről nem ismertem, "úgy" jóban voltam vele... Eleinte nagyon fente rám a fogát, de egy idő után ő is tiszteletes úrnak szólított. Jöttek a hfvek, hallotta, hogy tiszteletes úrnak szólítanak. Noha szerb ember volt, jól értett magyarul. Azt mondja: "Mi az, hogy úr? Nincs többé "úr"!"... No ő szólított meg utamon. Behívott, borral kínált... Egyszer csak jön két "oznás". Azt kérdezték tőlem, hogy akkor miért szakítottam félbe az istentiszteletet? Elmondtam, hogy mi hogyan történt. Azt kérdik továbbá, hogy mit akarok én azzal az emberrel. Nem akarok én semmit, csak azt szeretném, ha nem háborgatnának bennünket, hanem tényleg úgy volna, ahogyan azt kihirdették. Beszélgettünk... Megkérdezték, hogy mikor akarok hazamenni. "Most" válaszoltam. Akkor ők engem elkísérnek... A kocsit közepén mentünk, egyik az egyik oldalamon, a másik a másikon. A falu szélénél jött egy szekér, arra felraktak... Csak később tudtam meg, hogy az, aki megszakította az istentiszteletet, le akart engem puffantani és lám: a Jóisten az OZNÁ-t használta fel arra, hogy én most itt lehessek. Ott még akkor katonai

közigazgatás volt. Hallottam, hogy ki akartak engem végezni, meg egy kulákot... Nem volt az szegény feje kulák, csak egy párholdas gazda. Összehívták a "proletariátust", azaz a részeg embereket és megkérdezték tőlük, hogy mit tudnak ránk mondani. Becsületükre váljék, hogy nem mondtak semmit, mert különben nem vagyok itt. Egy hajnalon fölzörgetnek engem 3-4 óra körül... Jön befelé egy csomó partizán, meg partizánó... Bejönnek, leülnek és hallgatnak. Én meg ott állok az ebédlőben, pizsamában... Egy órát, másfelet hallgatnak, mint a sír. Akkor az egyik odasúg valamit a parancsnoknak, mire az feláll és azt mondja: "Gyerünk!"... Valamit elhreszteltek rólam és lezárták a falut; amíg le nem ellenőriztek, ott voltak. Nagyon vigyáztam, de soha nem titkoltam azt, hogy lelkész vagyok, még az oroszoktól sem. Öt évig voltam Baranyában. A beszolgáltatások idején Újvidékre kerültem, majd egy rövid időre Feketicsre, mfg megválasztottak ittabei lelkésznek, ahol az édesapám is lelkész volt.

– A fiatalokkal való foglalkozás, a hitoktatás miatt soha nem zaklatták?

H. I.: Volt amikor a szülőnek, meg külön a gyerekeknek is frásbéli beleegyezést kellett adnia, hogy kívánják a hitoktatást. Többször is figyelmeztettek arra, hogy vigyázzak, mit csinálók. Voltak itt Feketicseken már akkor nyári katekizációk, amit borzasztó rossz szemmel néztek. Bejött a párt részéről az ifjúsági megbízott, kötötte az ebet a karóhoz, de nem mertek semmit csinálni... Komolyabb dolog hál' Istennek nem történt... Megtörtént, például, hogy bement a kocsmába egy nagy kommunista és azt kiabálta, hogy meglássuk, két éven belül a templomokat lerombolják, a vallást megszüntetik...

– Tud-e püspök úr olyan lelkészről, akit meghurcoltak hivatása, tevékenysége miatt?

H. I.: Hogyne... Faragó Ferenc hercegszőlősi lelkésszel borzalmas dolog történt. A Gachal esperes úrnak a partizán lányok kitaláltak a belét... Rettenetes dolgok estek meg... Pedig Faragó Ferenc nagyon rendes ember volt, levante-vezetőként is védte a szerbeket.

Amikor azután jött az úgynevezett "kaznena brigada" (büntetőbrigád), azok aztán taroltak; elintézték ügyvédet, patikust, orvost, jogászt... Cudarul elbántak az értelmiséggel.... Gachal János debelyacsai lelkésznek az volt a halálos bűne, hogy fekete színű magyar ruhában járt. Nem bántott ő senkit. Akárcsak Thomka Károly lelkész sem, meg Thomka Viktor sem, aki szintén lelkész volt. Ő a magyarok ideje alatt nagykövet volt Ankarában. Amikor elkapták, azt mondták neki: "Te pap, mi gyűjtjük cseppenként a pohárba a bűneidet, amikor a pohár megtelik, neked véged lesz." Požarevacon volt bezárva, ott angol nyelvre tanfította a tiszteket. Állítólag fizikailag nem kínozták, de lelkiileg össze akarták törni. Sokat szenvedett Buda József tiszteletes úr is...

– ... És a hívek?

H. I.: M. Bélát meztelen háttal, salakon húzták végig, megkínozták P. Lajost is... A katekizációk itt Feketicsten még az ötvenes években kezdődtek. Elődöm bölcsességét dicséri az, hogy a katekizáció szót használta, nem mondta ifjúsági összefoglalónak, vagy lelki továbbképzésnek... azok meg azt sem tudták, hogy mit jelent ez a szó. Most az a gond, hogy Horvátország leválásával mindössze tizenhatezren maradtunk, a lelkészképzés itt helyben nem oldható meg. Míg nem mehettünk külföldre tanulni, kénytelenek voltunk itt megoldani. Ágoston püspök úr szervezte meg, a lelkészek voltak a tanárok... Nem lehetett rangos iskola, de szükségből megfelelt. Az ötvenes évek vége óta tanulnak lelkészeink külföldön. Az én generációm Kolozsvárott végzett.

– A Református Egyház tudtommal tagja volt a Lelkész Egyesületnek...

H. I.: Igen. A Lelkész Egyesület állami kezdeményezésre alakult, de nekünk csak hasznunk származott belőle. Az égedta világon semmit nem csináltunk, csak évente egyszer konferenciát kellett tartanunk. Ilyenkor az állam fedezte az útiköltséget, meg az ebédet. Ott azután mondták, hogy "ilyen jó dolgoztunk", meg "olyan jól dolgoz-

tunk”... Semmit sem dolgoztunk. 1954-től tagosodtunk be a társadalombiztosítóba. 1951-től lett volna rá lehetőség, de Ágoston püspök úr ellenezte. Találkoztam nagyon rendes emberekkel is. Olyannak ismertem meg például az újvidéki vallásügyi bizottság elnökét, aki megszájából végezte a dolgát.

– A lelkészek egyénileg döntöttek a Lelkész Egyesületbe való belépésről, vagy az Egyház kollektív lépett be?

H. I.: A lelkészek maguk döntöttek. Ha jól emlékszem, volt olyan is közöttünk, aki nem lépett be... Valahogyan biztosítani kellett a jövőnket, cserébe pedig semmit sem kellett tennünk. Csak annyi volt a követelmény: hassunk oda, hogy béke legyen, de hát ez nekünk amúgy is keresztényi kötelességünk.

*

Két hónappal a püspök úrral folytatott beszélgetésünk után egy megrázó esemény kapcsán döbrentünk rá arra, mennyire sürget az idő bennünket, ha csak egy kicsit is törekedni akarunk az alaposágra. Az már a legelején nyilvánvalóvá vált előttünk, hogy a körülményeink nem teszik lehetővé azt, hogy belátható időn belül alapos munkát végezzünk, hiszen sokan már nem szólalhatnak meg, mások hozzátartozói külföldön élnek... és sajnos, akik mesélhetnének, akik tudnak valamit, azok nem mindannyian fogadták lelkesedéssel, vagy legalábbis segítő szándékkal elképzelésünket. 1995 januárjában feltárcsáztuk Buda József tiszteletes úr telefonszámát. Újvidékre készültünk és szerettünk volna elbeszélgetni a gyűjtőtábort is megjárt lelkésszel. Barátságos női hang szólt a telefonba, de miután megmondtuk, hogy a tiszteletes úrral szeretnénk beszélni, egy időre elnémult a készülék, majd a női hang sűrűn mondta: ”Aranyoskám, egy hónappal ezelőtt temettük el...”